

Михаило ШЋЕПАНОВИЋ /Београд/

НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИ ПРИСТУП У ДИЈАЛЕКТОЛОШКИМ РАДОВИМА МИХАИЛА СТЕВАНОВИЋА – ПИТАЊЕ МЕТОДА И ТЕРМИНОЛОШКЕ АПАРАТУРЕ*

1. У овом реферату дајемо осврт на структуру Стевановићева научноистраживачког поступка на примјеру неких његових дијалектолошких анализа и на тај начин указујемо на ауторов избор научног метода као и успешност његове примјене. У раду ће бити изложен и преглед терминолошких јединица и њихово значење у Стевановићевој употреби.

1. 1. Професор Стевановић је, како истиче Ж. Станојчић „поникао у Белићевој лингвистичкој школи на Београдском универзитету, па је природан његов почетак са дијалектолошким испитивањима, са значајним прилозима као што су *Источноцрногорски дијалекат* или *Ђаковачки говор*, на почетку и на крају овог периода. И ти радови као и они о акцентуацији пиперског говора, о васојевићким говорима и др. – систематични су *описи* (подвукао М. Ш.) фонетике, морфологије, прозодије и синтаксе народних говора, рађени у најбољој традицији коју су неговали А. Белић и његови ученици и сарадници, међу којима је сигурно један од првих у научном рангу био проф. М. Стевановић” (ЈФ XLVII, Београд 1991, 2).

1. 2. Стевановићева монографија *Источноцрногорски дијалекат* (ЈФ XI-II, 1933–1934) као првјенац у радовима ове врсте и са овог терена, изазвала је, као што знамо, реаговање ондашње научне јавности, као и касније оцјене наших дијалектолога.

2. Ми ћемо у овом чланку поћи управо од ове монографије, која је, чини нам се, недовољно освјетљена, односно није јој дата она оцјена коју, мо-

* Израду овога рада финансирало је Министарство за науку, технологију и развој Републике Србије у оквиру пројекта 1748 *Терминолошка стандардизација лингвистичког описи савременог српског језика*.

жда, стварно и заслужује. Јер, чини нам се да су превиђени и да нису код оцјењивача довољно уочени и ваљано верификовани Стевановићеви експликативни захвати са неријетким дијахроним опсервацијама... Напротив, тај дио ове монографије није ни до данас адекватно верификован. Као да су сви доцнији истраживачи само преузимали оцјену за ондашње вријеме неприкосновеног Александра Белића. А један дио те Белићеве оцјене и за нас је веома значајан, па је преносимо у цјелости. „Стевановић се није” – вели Белић – „задовољио да обухвати само велику грађу; он је хтео – нарочито у фонетици – *и све да објасни*. Само за то Стевановићу његови дијалекти нису могли давати увек довољно повода, а његово познавање научне литературе и његово младо искуство нису му за то давали увек ни довољно могућности. Од њега се уосталом то није ни тражило. Он је имао, прво, добро да опише своју грађу и, друго, да да она објашњења и да утврди она правила која су истицала из његове грађе. Али он је преко тога далеко прешао” (ЈФ XIV, 163).

Да је Стевановићева монографија не само првјенац са овог терена, већ и темељник у радовима ове врсте, потврђује и чињеница да јој Белић, већ у наредном броју Филолога посвећује значајну пажњу, приказујући је на пуних двадесет страница.

2. 1. Из претходног цитата занимљиво је Белићево истицање Стевановићева *младог искуства* на једној, и Белићево инсистирање на „белићевском” научном методу, на другој страни. То је, дакле, д е с к р и п ц и ј а грађе и премисе које проистичу из таквога научнога захвата. Уосталом, у то вријеме се добро знало коме је додијељена „објаснидбена” улога, односно ко је задужен за извођење и постављање теоријских поставки.

2. 2. Белић је, као што је добро познато,¹ „био присталица прикупљања, што обимнијег материјала и то у неусиљеним разговорима, који једино гарантују спонтаност и аутентичност података. Отуда су и дијалектолошки послови његових ученика и следбеника крцати солидно забележеном грађом и слободни од вербализма и испразних конструкција. Сваки проблем мора бити осветљен довољним бројем примера, а генетско и структурално тумачење утврђеног стања не спада у обавезне задатке истраживача. Однос између количине података и обима текста је повољан; у томе су нарочито далеко отишли неки од аутора из генерације која је ступила на сцену после II светског рата. Белићу је било туђе скупљање грађе по упитнику, он је – не сасвим без разлога – сматрао да се на такав начин могу добити и нетачни подаци. Отуда су и Белићеви следбеници избегавали тај метод, што се

¹ А. Белић, *Мисли о прикупљању дијалекатског материјала*, ЈФ VI (1926/1927), 1–10.

неповољно одразило у описима говора на пространијим територијама”.² Ове ријечи П. Ивића готово пластично презентују основе са којих је Белић просуђивао о Стевановићевој дијалектолошком поступку, док је сâм Ивић, не интервенишући и у скромном обиму, пренио Белићев суд уз библиографски податак о Стевановићевој монографији у својој Дијалектологији.³

3. Но, да видимо, да ли је у тим оцјенама све ваљано одмјерено.

Наиме, у одјељку о јату (ѓ) Стевановић је, без обзира на његово, белићевски речено, *младо искусӣво*, супротставио своје тумачење тада неоспоривом ауторитету Решетара. Када је ријеч о замјени јата (ѓ) гласом (и), Стевановић (ЈФ XIII, 1933–1934: 24–25) вели: „Карактеристични су и, на први поглед, доста интересантни икавизми једног дела овамошњих говорних представника. Подгорички муслимани и све оне муслиманске породице које су још остале у понеком зетском селу, као и муслимани Плава и Гусиња, свако *ије* (од ѓ) изговарају као дуго *и*:

бӣс (*бӣјес*), *вӣк*, *ѓ̄рӣс*, *лӣк*, *брӣџ*, *брӣс*(*ӣ*), *свӣӣ*, *снӣџ*, *дрӣн*...” Стевановић даље наставља: „Да би се могао објаснити г. Решетаров закључак односно оне друге групе примера са *и^е*, с којим се ја уосталом не слажем, ваља нагласити следеће. Само старије становништво и оно што не излази из својих махала старог дела вароши има типичан изговор. У млађег света, који је већ свуда, сем у цркви, заједно с православним живљем, данашња вредност ѓ није ни *ӣ* ни *и^и*, а ни *и^е* него исто оно што и код њихових православних суграђана – *ије*, *и^е* или *ие*, према томе да ли је глас *ј* јак, слабији или потпуно редуциран. Не може се спорити да се *и* енергичније изговара него *е*, те је стога, можда, г. Решетар на другом месту осетио неки призвук, а не потпун вокал *е*.” Неколико редака раније Стевановић своју фонолошку анализу поткрепљује ванлингвистичким чињеницама, опаском да му је „један стари муслиман у Подгорици причао да се његов отац доселио негде из околине Јајца и да има још њих пореклом отуда...”

3. 1. Белић ће у својој критици (ЈФ XIV, 166) пресудити у корист Решетара. „Није ми убедљива полемика са Решетаром о подгоричким муслиманима. Они изговарају дуго ѓ као *и*, а кратко ѓ као *је*. То је Решетар (Der štok. Dialekt, 79, 80) објаснио као природан развитак некадашњег дугог *ие* и кратког *и*. Стевановић мисли да је ту могло бити угледања на муслимане икавце Босне... Међутим, има и православних у Црној Гори који изговара-

² П. Ивић, *Осврћ̄ на лингвистичке методе досадашњих иѓроучавања црногорских народних ѓовора*, Радови са научног скупа одржаног у Титограду 12. и 13. маја 1983. године у организацији Одбора за језик Црногорске академије наука и умјетности, Титоград 1984, 31–47.

³ „Обиље врло интересантног материјала, поред осталог први пут шире обрађена синтакса једног нашег народног говора...” (П. Ивић 1985: 170–171).

ју дуго *ћ* као *и^е*, тако да то чини *уџисак* (курзив М. Ш.) гласа *и* [...] Према томе, Решетарово објашњење је потпуно оправдано”.

За разлику од Решетара који је чуо „вокалску удвострученост” и Белића који је чуо глас који оставља „утисак” скраћене двострукости, Стевановић говори о „одређеном гласу *и*” који је настао чистим фонетским развојем – али на другом мјесту. Даље, Стевановићу је овај говор много ближи као завичайни идиом, а не треба занемарити ни чињеницу да је уз своје „младо искуство” имао тада и младо, довољно младо уво!

3. 2. Решетаров примјер *uvriⁱdim* са вокалском удвострученошћу и редуцираношћу другог вокала, како каже Стевановић, навео ме је на помисао о вези са хидронимом *Диџиња* из епске пјесме *О сербској биџици и џурској на Ужицу*, коју је Јаков Ненадовић, гласовити војвода из Првог српског устанка послао Вуку 24. фебруара 1816. Лингвистичку анализу ове пјесме даје Павле Ивић,⁴ а сам лик топонима *Диџиња* он је уклопио „у добро знани инвентар икавизама обичних у шумадијско-војвођанском дијалекту и у говорима са сачуваним *е* < *ћ* у северозападној Србији” (326).

Посебно су занимљиви икавизми које из исте пјесме доноси Ивић: *џо-џри зоре* и *дана била* – у њима је *и* поријеклом од дугога *ћ*, а исте примјере је прије тога забиљежио и Милосав Тешић у Србијанском Подрињу (в. СДЗБ ХХИ, 188 и ЈФ ХХХИВ, 174).⁵

Све ово унеколико скреће пажњу на актуелност Стевановићева објашњења икавизама у говору подгоричких муслимана. Посебно ако се анализе професора Михаила Стевановића осмотре у контексту развоја гласа *ћ* и његових замјена на ширим штокавским просторима српског језика. То, даље, намеће потребу синтетизовања питања икавизама у српским говорима, и много озбиљнији приступ и могуће преиспитивање и ревалоризацију неких теорија у српској дијалектологији, које су донијеле подоста забуна, и опет оставиле ово питање и даље отвореним.

4. Цијело ово разматрање требало је да кроз приказ само једног дијалекатског проблема у Стевановићевом тумачењу осветли основне интенције његовог дијалектолошког научно-истраживачког метода. Наравно да смо приликом извођења закључних разматрања имали на уму цјелокупну његову дијалектолошку активност.

4. 1. Предани пописивач говорног матријала, усрдни регистратор – Стевановић није био. Он је описивао говоре као што приповједач од дара опи-

⁴ Павле Ивић, *Вода ДИТИЊА и даљинска асимилација вокала*, *Philologia slavica*, К 70-летию Н. И. Толстоја, Институт славяноведения и балканистики РАН. „Наука”, Москва 1993, 326–331.

⁵ Шире о овом питању у српској дијалектологији в. у: Р. Симић, *Скица за дијалектолошку картицу северне Србије*, Југословенски семинар за стране слависте 31, 93–136 и тамо наведеној литератури.

сује људе. Он је описивао и оне који датим језиком говоре, њихово поријекло, њихове етничке особине и духовне манифестације. Његов опис говора увијек је смјештен у шири оквир једног етноисторијског и етногеографског приказа датог говорног подручја.

У свом опису говора Стевановић увијек полази од његових маркантних *дијалектолошких црта*. Дистинктивне црте одређеног говора увијек су дате у супротстављању према онима које налази у говорима који чине основицу књижевног језика. Границе, међуодноси сусједних говора, путеви и опсег њиховог мијешања, дијалекатска периферија, већа или мања типичност њених језичких црта – све то је дато потезом и пером доброг зналца, познаваоца не само синхроног стања, него и његових дијакхроничких претпоставки.

Стевановић умије да уочи разлике. Он зна да их омеђи сличностима. Због свега тога његов пут дијалектолога није пут онога ко нам је у наслеђе оставио само своје описе говора, своје пописе речи и њихових облика.

4. 2. Поуздан показатељ претходних ставова је веома прецизно коришћење дијалектолошке и остале лингвистичке терминологије коју проналазимо у радовима професора Михаила Стевановића. Тако термилошку одредницу *дијалекат* прати читав низ двочланих дијалекатских термина као: *дијалекатска црта*, *дијалекатска периферија*, *дијалекатске границе*, *дијалекатска зона*, *дијалекатска особина*, *дијалекатски објекат*, *дијалекатска средина*, *дијалекатски шир* и сл. Слично је и са термилошком одредницом *говор* која се пресликава кроз творбену породицу цијелог низа термина као: *говорна црта*, *говорна особина*, *периферни говор*, *говорне одлике*, *говорно мијешање*, *локални говор*, *органске црте говора*, *говорне разлике* и сл.

Ако би се сваки од наведених термилошких израза илустровао одговарајућим примјером из помињаних дијалектолошких монографија, што нам на овом мјесту простор не дозвољава, имали бисмо јасан показатељ разрађене научне терминологије, која одговара дескриптивно-диференцијалном методу са неријетким и успјешним компаративноисторијским захватима у дијалектолошким радовима Михаила Стевановића.

Михаило ШТЕПАНОВИЧ

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ПОДХОД К ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИМ
РАБОТАМ МИХАИЛО СТАВАНОВИЧА. ВОПРОС МЕТОДА И
ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО АПАРАТА

Резюме

В работе показан аналитический взгляд на толкования Стевановичем некоторых икавизмов в говорах подгорицких мусульман, Беличем оценивается подход Стевановича, и всё вышеперечисленное рассматривается в контексте результатов более ранних диалектологических работ. Статья (работа) прослеживает и список частотных понятий и терминов в диалектологических работах Михаило Стевановича.